

KASBIY FAOLIYATGA YO‘NALGANLIKNING SHAXS EHTIYOJLARIDA
NAMOYON BO‘LISHI

Qoryog‘diyev Sherzod Shuxrat o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti

Psixologiya (faoliyat turlari bo‘yicha) magistratura

mutaxassisligi I bosqich magistranti

Annotatsiya: *Shaxsiy xususiyatlar turli ijtimoiy va madaniy omillar ta‘sirida yosh shaxs qiziqish bildiradigan faoliyat turiga mos kelishi ham muhimdir. Kelajakda kasbiy muvaffaqiyatning muhim sharti bo‘lgan kasbiy ta‘lim jarayonida kasbiy bilim va ko‘nikmalarni muvaffaqiyatli o‘zlashtirish uchun shaxsga o‘z tanlovi va xarakter xususiyatlarini bosqichda o‘zgartirish imkoniyatini ta‘minlash uchun sharoit yaratish kerak. Maqolada shaxs ehtiyojlar tizimida kasbiy yo‘nalganlik namoyon bo‘lish muammosining psixologik tavsifi bayon qilingan.*

Kalit so‘zlar: *shaxs, shaxsning yo‘nalganligi, faollik, motivatsiya, xulq-atvor, individual-psixologik xususiyatlar, qadriyat yo‘nalishlari.*

**ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ ОТРАЖЕННАЯ В ЛИЧНЫХ
ПОТРЕБНОСТЯХ**

Аннотация: *Потребность вызывает желание в каком-то смысле обладать предметом, интерес — стремление ознакомиться с ним. Направленность личности в профессиональном становлении связана, прежде всего, с познавательной деятельностью и проявляется в интересах, связанных с развитием профессионализма. Немаловажным является и соответствие черт характера личности тому виду деятельности, интерес к которой в силу влияния различных социальных и культурных факторов, проявляет молодой человек. Для успешного освоения профессиональных знаний и навыков в ходе профессионального образования, что является важным условием профессионального успеха в дальнейшем, необходимо создать студенту условия для обеспечения возможности скорректировать свой выбор и черты характера на этапе профессиональной подготовки к практической деятельности.*

Ключевые слова: *личность, направленность личности, деятельность, мотивация, поведение, индивидуально-психологические характеристики, ценностные ориентации.*

Shaxs yo‘nalganligi tizimi quyidagi asosiy elementlarni (tarkibiy qismlarni) o‘z ichiga oladi: shaxsning o‘z imkoniyatlari va holatini baholashga asoslangan qadriyat-semantik

shakllanishi va da'volari, o'z harakatlarining ma'lum natijalarini kutishlari, xatti-harakatlari, boshqalarning unga bo'lgan munosabati; va boshqalar. Shaxsning intilishlari yoki maqomga bo'lgan ehtiyoj - qadriyatlarni ifodalashning ajralmas shakli, shaxsning o'zini o'zi qadrlash darajasi va tabiati; Bular kasbiy va boshqa ijtimoiy va shaxslararo munosabatlar tizimida ma'lum bir o'rinni egallash, harakatlarda, ishlarda muvaffaqiyatga erishish, hayotdagi ma'lum bir joyga va hokazolarga da'volardir. O'z-o'zini hurmat qilish asosiy shaxsiy shakllanishlardan biridir [6].

Shaxsning ehtiyoj holatlari obyektiv holatlarga, inson ehtiyojlarining obyektlariga, shuningdek, uning semantik va qadriyat shakllanishi tizimiga, intilishlariga va boshqa shaxsiy xususiyatlariga bog'liq. Insonda muayyan ehtiyoj holatlarining paydo bo'lishi tegishli maqsadlarni qo'yish va ularni amalga oshirish motivlarining paydo bo'lishini belgilaydi. Inson ehtiyojlari ikkita asosiy funksiyani amalga oshiradi - maqsadni belgilash va motivatsiya. Birinchisi semantik shakllanishlar tizimi, ikkinchisi esa shaxsning qadriyat shakllanishi tizimi bilan belgilanadi [7].

Shaxsning namoyon bo'lish sohasiga qarab, kasbiy, axloqiy, siyosiy, kundalik va boshqalar, masalan, ijodkorlik, sport faoliyati va boshqalar kabi shaxsiy yo'nalganlik turlari mavjud.

Shaxs yo'nalganligi quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- yetuklik darajasi - shaxsning asosiy intilishlari, uning axloqiy xarakteri, mafkuraviy pozitsiyasi va boshqalarning ijtimoiy ahamiyati darajasi;
- kenglik - shaxs intilishlarining namoyon bo'lish sohalari doirasi;
- intensivlik - shaxsning o'z maqsadlariga erishish uchun intilishlarining kuchi;
- ma'lum bir shaxsning yo'nalishi turlarining ierarxiyasi (yetakchi turlar, asosiy, dominant va boshqalar) [8].

Hatto Charlz Darvin ham insonning ma'lum reaksiyalari va harakatlari tug'ma mexanizmlarga asoslanganligini e'tirof etib, ayni paytda inson xatti-harakatlarining ko'pchiligi ijtimoiy me'yorlar bilan belgilanishini ta'kidladi. Masalan, qo'rquv tajribasi, xavfdan qochish yoki o'zini himoya qilish istagi kabi fiziologik ta'sirga olib kelishi mumkin bo'lgan tug'ma reaksiyalar inson ongi tomonidan jilovlanishi, boshqarilishi mumkin. Bundan tashqari, tibbiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu his-tuyg'ular dori vositalari orqali zaiflashishi yoki kuchayishi mumkin, shuning uchun ular psixikaning tug'ma mexanizmlarida halokatli tarzda qulflanmagan. Qolaversa, insonning xulq-atvoriga xos bo'lgan har bir narsa tug'ma emas, tug'ma bo'lgan har bir narsa faqat odamlarga xos xususiyatga ega emas. Shunday qilib, tashqi va ichki sabablar ta'sirida yuzaga kelgan tajriba va his-tuyg'ular odatda shaxsda u tegishli bo'lgan madaniyatda qabul qilingan shaklda namoyon bo'ladi.

Shaxsga turli xil ilmiy yondashuvlarda yo'nalganlik yetakchi xususiyat sifatida ta'kidlangan, garchi u turlicha talqin qilinsa ham: dinamik tendensiya sifatida

(S.L.Rubinshteyn), ma'no yaratuvchi motiv sifatida (A.N.Leontev), dominant munosabat sifatida (V.N.Myasishev) asosiy hayot yo'nalishi sifatida (A.S.Prangishvili) [9].

Yuqorida aytib o'tilganidek, motivlar ko'p yoki kamroq darajada ongli va butunlay ongsiz bo'lishi mumkin. Shaxs yo'nalganligida asosiy rol ongli motivlarga tegishli. Shaxsning yo'nalganligi doimo ijtimoiy jihatdan shartlanadi va ta'lim orqali shakllanadi. Shaxs yo'nalganligi - bu motivlar tizimi, shaxsning faoliyati va xatti-harakatlarini belgilaydigan motivlar to'plami bilan belgilanadigan shaxsning shaxsiy maqsad tuyg'usidir.

Shaxslarning hayot rejaları va qadriyat yo'nalishlariga hayot istiqbollarning ma'lum noaniqligi (ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan va hayotning individual ma'nosi bilan bog'liq bo'lgan kelajakdagi voqealarning yaxlit tasviri sifatida) va uning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liqligi kasbiy o'zini o'zi belgilash jarayonida salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shunday qilib, M.R.Ginzburg o'z taqdirini o'zi belgilash muammosini vaqt nuqtayi nazaridan ko'rib chiqadi: shaxsning psixologik hozirgi va psixologik kelajagiga munosabati. Uning fikricha, muvaffaqiyatli o'z taqdirini belgilash quyidagilar bilan tavsiflanadi:

1) o'z-o'zini rivojlantirish (o'zini o'zi bilish va o'zini o'zi anglash) funksiyasini bajaradigan psixologik hozirgi tarkibiy qismlarning mavjudligi, shu jumladan:

- shakllangan qadriyat-semantik yadro (shaxsiy muhim ijobiy qadriyatlarning keng doirasi, o'z hayotining mazmunliligi tajribasi, ekzistensial yo'nalish);

- ijodiy xarakterga ega bo'lishi va keng doiraga ega bo'lishi kerak bo'lgan o'z-o'zini amalga oshirish;

2) semantik va vaqt istiqbolini ta'minlaydigan psixologik kelajak tarkibiy qismlarining mavjudligi, shu jumladan:

- kelajakka bo'lgan shaxsiy prognozi, yosh odam asosan o'zining kuchli tomonlariga tayanib, kelajakdagi qadriyatlarning keng doirasini hissiy jihatdan jozibali ko'rinishda ko'radi. Kasb tanlash (uning barqarorligi, ma'lum bir kasbda aniqligi, kasbga qo'yiladigan kasbiy talablarning mavjudligi) semantik kelajakni va o'smirlik davrida o'zini o'zi belgilash muvaffaqiyatini sezilarli darajada tavsiflaydi;

- rejalashtirishning o'zi, birinchi navbatda, rejalashtirishga ijobiy munosabat va rejalarning mavjudligi, maqsadlarga erishish usullari va vaqt o'tishi bilan davom etishi bilan tavsiflanadi [2]. Muallif kasbiy o'zini o'zi belgilashning shaxsiy, bog'langan qiymat-semantik va fazo-vaqt aspektlariga kiritilishi haqida yozadi, bu kelajak muammosiga olib keladi, bu g'oyani hayot rejasini tuzmasdan amalga oshirish mumkin emas.

Kasbiy yo'nalganlik deganda, birinchi navbatda, shaxsning kasbiy faoliyati bilan bog'liq va, xususan, kasb tanlash, unda ishlash istagiga ta'sir qiluvchi motivatsion shakllanishlar (qiziqishlar, ehtiyojlar, moyilliklar, intilishlar va boshqalar) majmui va kasbiy faoliyatdan qoniqish tushuniladi. Kasb-hunarga yo'naltirilganlik uzviy ta'lim bo'lib, u afzal ko'rgan kasb (faoliyat turi) bo'lgan kasbiy yo'naltirilganlik subyekti bilan tavsiflanadi; kasbiy faoliyat motivlarining turlari; kasbni egallash va unda ishlash istagini

ifodalash darajasida namoyon bo‘ladigan yo‘naltirilganlik kuchi (darajasi); shaxsning o‘z kasbidan mamnunligi yoki noroziligida ifodalangan belgi kabilarda ifodalanadi [3].

Yo‘nalganlik - bu insonning ijtimoiy va ma‘naviy mavjudot sifatida rivojlanish dinamikasini, uning xatti-harakatlarining asosiy tendensiyalarini ifodalovchi eng muhim xususiyati hisoblanadi. Shaxsning yo‘nalganligi insonning yetakchi psixologik xususiyati bo‘lib, u uning hayot va faoliyatga bo‘lgan motivatsiyasi tizimini ifodalaydi.

Psixologiyada shaxsning talqini qanchalik xilma-xil bo‘lishidan qat‘iy nazar, deyarli barcha tadqiqotchilar shaxs tuzilishining yetakchi komponenti, uning tizimni tashkil etuvchi xususiyati shaxsning yo‘nalganligi deb hisoblashadi. Aynan shu xususiyatda inson nomidan harakat qiladigan maqsadlar, uning motivlari, voqelikning turli tomonlariga subyektiv munosabatlari ifodalanadi.

Yo‘nalganlik nafaqat shaxs tuzilishining tarkibiy qismlariga (masalan, temperamentning namoyon bo‘lishiga yoki qobiliyatlarning rivojlanishiga), balki intellektual holatlarga (masalan, stressni yengish) ham ta‘sir ko‘rsatadi. Yo‘nalganlik turli ko‘rinishlarda - qadriyat yo‘nalishlari, yoqtirish yoki yoqtirmaslik, didlar, moyilliklar, bog‘lanishlar bilan ifodalanadi va inson hayotining turli sohalarida: kasbiy, oilaviy, siyosiy va hokazolarda namoyon bo‘ladi. Aynan shu yo‘nalishda inson nomidan harakat qiladigan maqsadlar, uning motivlari, voqelikning turli tomonlariga subyektiv munosabatlari, ya‘ni xususiyatlarning butun tizimi ifodalanadi. Umuman olganda, psixologiyada shaxsning yo‘nalishi barqaror ehtiyojlar, qiziqishlar, ideallar tizimi sifatida belgilanadi. Yo‘nalganlik xatti-harakatlarning asosiy tendensiyalarini belgilaydi. Aniq ijobiy yo‘nalishga ega bo‘lgan shaxs mehnatsevar, maqsadli va yuqori ijtimoiy faol hisoblanadi [4].

Shaxsni talqin qilishdagi farqlarga qaramay, barcha yondashuvlar uning yo‘nalganligini yetakchi xususiyat sifatida ta‘kidlaydi. Turli xil tushunchalarda bu xususiyat turli yo‘llar bilan namoyon bo‘ladi: “dinamik tendensiya” (S.L.Rubinshteyn), “ma‘no yaratuvchi motiv” (A.N.Leontev), “hukmron munosabat” (V.N.Myasishev), “asosiy hayot yo‘nalishi” (B.G.Ananyev), “inson muhim kuchlarining dinamik birlashmasi” (A.S.Prangishvili). Shunday qilib, yo‘nalganlik shaxsning umumiy xususiyati bo‘lib, uning psixologik tuzilishini belgilaydi. Shaxs faoliyatini boshqaradigan va berilgan vaziyatlardan nisbatan mustaqil bo‘lgan barqaror motivlar majmui shaxsning yo‘nalganligi deb ataladi. U doimo ijtimoiy jihatdan shartlanadi va ta‘lim orqali shakllanadi [5].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Волжина Ж.А. Влияние «Образа тела» на формирование личности подростка: Сб. ст. междунар. науч.-практ. конф. «Проблемы и перспективы развития современной науки: экономика, политика и право». М., 2014.
2. Гинзбург М.Р. Психологическое содержание личностного самоопределения // Вопросы психологии. 1994. № 3.

3. Ермолаева Е.П. Психология профессионального маргинала в социально значимых видах труда (статья вторая) // Психологический журнал. 2001. № 5.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. СПб., 2003.
5. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. М., 2007.
6. Ковалев С.В. Подготовка старшеклассников к семейной жизни: тесты, опросники, ролевые игры. М., 1991.
7. Кон И.С. Психология ранней юности: Книга для учителя. М., 1989.
8. Кудрявцев Т.В., Шегурова В.Ю. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности // Вопросы психологии. 1983. № 2.
9. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность; 2-е изд. М., 1977.

